

Holmens tegelbruk

Inga-Lill Andersson, ingalill.andersson@hotmail.se

Runt 1880 började ett tegelbruk ta form vid Holmen. Tegelbruket byggdes av Axel Björnberg och Johan Svensson mellan älv och Ryrbäcken på lämplig flack mark. Trähus var brandfarliga och man såg teglet som en viktig produkt vid byggandet i städerna. Förr hade man haft gulbrunt tegel som var av soltorkad lera, men nu kunde man bränna leran i ugn efter att man format jämnstora tegelbitar. Det anställdes drängar, formare av leran, mästare, slagare och strykare. Lermassan formades i träformar för att bli jämna. Det byggdes en ringugn med tio kamrar vilka brändes i tur och ordning. Ungefär 20 000 tegelsten tillverkades varje dygn, men även handslaget tegel tillverkades. Så kallat spiktegel finns på en byggnad vid Slätthults gård.

Bildtext: Flygelbyggnad på Slätthults gård, avsedd att bevaras. På gaveln spiktegel, tillverkat som experiment i slutet av 1800-talet vid Holmens tegelbruk under Slätthult. Foto från september 1977. Fotograf: Arne Arodell

Bruket startades av herrarna Axel Rudolf Björnberg samt Johan Axel Svensson. Axel Björnberg kom från Stora Mellby och var kakelugnsmakare samt disponent för Trollhättans kakel- och lerkärlsfabrik och han gifte sig med Kristina Eriksdotter, och de flyttade till Stavered i Trollhättan 1872. Frun avled 1895, men han gifte om sig 1896 med änkefru Sofia Lovisa Stiegler. I huset vid Stavered fanns en verkstad från tidigare ägaren för att göra kakelugnar, många gesäller bodde även där för att lära sig yrket.

Det var från början ett litet enkelt tegelbruk som byggdes och lämplig lera hämtades från Ryrbäckens vallar. Man blandade leran med torv och sand för att tillverka tegel på olika sätt. Lerans förekomst minskade och man hämtade senare leran efter 1907 från Åsaka. Alla hade sin uppgift i arbetslaget och lön skulle utbetalas. Lönen var ca 50 öre om dagen i mitten på 1800-talet. De fick arbeta 12 timmar om dagen alla dagar i veckan. Ugnarna släcktes aldrig utan eldades dygnet runt. När det kom nya murare som ville ha jobb på tegelbruket, ville tegelbärarna att den nye muraren skulle bjuda på drickat av starkare sort.

Tegelbruket vid Holmen. Innovatums bildarkiv

Det var viktigt att man fick fram fint och starkt tegel, med rätt färg för att klassas som prima tegel. Veden var viktig och att man höll jämn och hög värme. På dygnets sena timmar var det en mycket färgrik syn från ugnen, när svavelgaserna flammade i nattmörkret. Det var ständig bevakning vid tegelbruket för att bränna teglet, som hade olika bränningstid vid skilda årstider. Bränningstiden kunde variera mellan 12 – 74 dagar.

När tegelbruket varit igång en tid var det dags att byta tegelbruksmaskin och då hölls auktion på den värdefulla ångmaskinen. Detta annonserades 22 september 1890 och då hade bruket varit igång ungefär 10 år.

Den såldes till högstbjudande och var några år begagnad, med armatur och kondensor samt en ångpanna med järnskorsten, ång- och vattenledningsrör mm. Det fanns räls vid bruket där man fraktade vagnar med lera och sedan tegelstenar, vagnarna drogs av starka oxar. Vid älven intill Holmen fanns en brygga att lasta teglet på en stor eka, som brukades av två personer. Hit kom även stenkolen som användes vid ugnarna.

Lastekan drogs upp till Åkersvass och det var ibland inte alltid så lätt med starka vindar och strömmar i vattnet, då teglet skulle upp till hamnkajen i Trollhättan och Vänersborg. Tegelstenarna lastades på ångbåtar som fraktade tegel ner till Göteborg. Många personer använde tegel från Holmen vid byggandet av sina hus i Trollhättan. Tegelbruket lades ner 1915, då man skulle höja älvnivån och ändra kanalens sträckning.

Bildtext: Åkersvass - 1800- och 1844 års slussleder vid älven bakom schweizeriet. Minnesmärket på stenen i förgrunden är Göta Coldinu Ordens minnesmärke som uppsattes den 23 augusti 1868 och återinvigdes 1983 för att tjäna som ett styrmärke för sjöfarten enligt Trollhätte-Gillets skriftsserie del 6, sid. 26. Holmens tegelbruk i bakgrunden. Innovatums bildarkiv

Referenser: Vandring i gamla Skoftebyn.

<http://www.precisensan.com>.

Herrar

Byggmästares och Husegares

uppmärksamhet fästes vid undertecknads välkända **kakelugnsfabrik**, hvarest ständigt finnes på lager alla sorters prima, secunda och ordinära kakelugnar, hvilka, efter köparens önskan, lemnas med eller utan uppsättning. På lager finnas dessutom flera slag af praktkakelugnar med rika ornament. — Kakelköksspisar, vedbesparande, uppsätts med eller utan tillbehör, hvarjemte gamla kakelugnar och köksspisar repareras och omsätts; allt till billiga priser i förhållande till arbetets godhet.

Trollhättan i Juni 1885.

A. R. Björnberg.

Tillkännagifves.

Som jag nu fått min nya Kakelugnsfabrik i ordning och kakeltillverkningen åter börjat, får jag i ärade kunders åtanke rekommendera min nya förbättrade tillverkning af *kakelugnar* och *spiskakel* efter helt och hållet nya mönster och vacker, stark glasyr, äfvensom uppsättning och omsättning af kakelugnar, till moderata priser.

Mitt gamla lager af kakelugnar och lerkärl realiserats till låga priser.

Trollhättan i maj 1891.

A. R. Björnberg.

Kakelugnsfabriken brann 30 november 1890.